

Ik maakte grapjes, plaagde hem en lachte, terwijl we over het grindpad wandelden. Hij was er altijd wel voor in. Kwam ook met geestige anekdotes over dingen die we samen hadden meegemaakt. Zijn korte oudemannenstapjes werden steeds kwieker. De middagen waarop ik bij hem op bezoek ging in het Hôpital Saint-Louis, leek het alsof de wond die onze onenigheden hadden achtergelaten, begon te helen (*maintenant on s'aime comme des bons amis*) en alsof zelfs de ziekte er even niet was. Een schittering van onschuld zweefde tussen de stralen van de winterzon, waaraan we ons op een bankje in de tuin tegoed hadden gedaan. Maar wanneer het tijd was om afscheid te nemen, bleef hij onbeweeglijk voor de deur staan en staarde in de leegte met die gelige ogen van hem die volliepen, en dan wisten we allebei dat de adempauze voorbij was: net zomin als de ziekte hem met rust liet, boden mijn bezoeken hem troost. Zoals zijn vriendin Jeanine zei: 'Het

doet hem pijn je te zien, je brengt herinneringen bij hem boven, je strooit zout in de wonde.' Zonder om te kijken vertrok ik en ging naar een van de cafés rond de Place de la République om een paar glazen calvados achterover te slaan.

I

Laat op de avond ging ik naar de Marokkanenbar. Ik was daar vaak samen met hem geweest. Maar nu bevond Michel zich niet meer onder de schaar-se gasten die er op dat uur nog bleven drinken. Hij was verhuisd naar een parallelle stad. Vanuit de keuken van mijn woning kon ik de slecht verlichte binnenplaats zien met aan de andere kant, in duisternis gehuld, het raam van de kamer die we hadden gedeeld. Ik probeerde niet aan hem te denken, hoe hij op dat tijdstip in zijn ziekenhuis-kamer lag, de naald van het infuus in zijn hand en het zuurstofmasker over zijn gezicht. Ondanks de pijnstillers die hij kreeg – of juist daardoor – had hij last van nachtmerries. Hij zei dat hij werd vastge-bonden op zijn bed en werd gedwongen gruwelijke beelden te bekijken op een scherm dat 's nachts in zijn kamer werd gezet. Hij leed aan hallucinaties. Wat konden ze hem nou laten zien, hij klaagde im-mers steeds dat hij amper meer iets zag, al heb ik

altijd het gevoel gehad dat er wel iets van waarheid school in dat vastbinden. Ik kan me zo voorstellen dat het, zeker in het begin, niet eenvoudig zal zijn geweest om zijn woedeaanvallen in te tomen, en daar komt nog eens bij dat slachtoffers van de plaag door artsen en verpleegkundigen vaak worden behandeld met een mengeling van afkeer, wreedheid en minachting. We raken allemaal ondersteboven van het raadselachtige verloop van de ziekte, van de heftigheid ervan. We raken allemaal van slag.

Ondanks mijn pogingen om een praatje aan te knopen zei niemand ooit een stom woord. Ze keken wantrouwig naar me, misschien omdat ik daar altijd in spijkerbroek, leren jack of donsjas kwam, terwijl ze me overdag op straat, op de terugweg van mijn werk of in de rij bij de bakker of de groenteboer, altijd in keurige blauwe jas, colbert en stropdas zagen. Zo'n kerel aan wie te horen was dat hij zijn Frans had geleerd op het Lycée français in Madrid, ondersteund door privéles van moedertaalsprekers, en het nog eens had geperfectioneerend op talenscholen in Bordeaux en Lausanne: ze konden het vast niet erg waarderen dat zo iemand in hun café kwam. Ze waren ervan overtuigd dat ik van de narcoticabrigade of van de vreemdelin-

genpolitie was, een bemoeial die zijn neus graag in stinkende zaakjes stak, waar ze die ook verbor-gen hielden, of in het gunstigste geval dachten ze dat ik een journalist was of zoiets, iemand die ver van hun wereld af stond, of – nog erger – uit een wereld die op voet van oorlog stond met de hun-ne. In dat onopvallende café, waarvan de meeste buurtbewoners niet eens wisten dat het bestond, omdat het in een hoekje van een achterafsteegje zat, werden niet alleen cocaïne en hasj verhandeld, gebruikt, gekocht en verkocht, maar ook menselijk vlees van elk geslacht en elke leeftijd, en arbeid in elk stadium van illegaliteit. Het kon niet anders dan dat ze zich afvroegen wat zo iemand als ik te zoeken had in dat duistere labyrint waarin Michel de laatste maanden de weg was kwijtgeraakt. De goedgeklede knaap die met de dronken arbeider Michel optrekt. Die zuiplap Michel neukt. Die hem daar ongetwijfeld voor betaalt, omdat hij een rijke viezerik is die opgewonden raakt van randfiguren. Zulke lui heb je. Ze snuffelen rond in de metrotun-nels en langs de kademuren. De katholieke san-tenkraam grossiert in dit soort perverse geesten. Dat je opgewonden raakt van andermans armoë, probeert nog een smeulend restje door nederlagen

bijna opgebrande energie te ontdekken en dat dan wilt opsloppen, je die vonken toe-eigenen, dat is toch ziekelijke liefdadigheid. Al denk ik dat de redenering van de stamgasten een stuk eenvoudiger was: die verklikker die aan Michel klit om ons te bespioneren.

Ze waren erbij geweest, de keren dat ik hem bij zijn elleboog had gepakt en hem zo ongeveer had meegesleurd, omdat hij op zijn benen wankelde en de klanten en barmannen uitschold. Toch bekeken ze hem nooit met wantrouwen, ze pikten het van hem wanneer hij weer eens dronken was en reageerden lacherig en met dubbelzinnige opmerkingen op zijn getier: Wat is er, Michel? Staat er soms iets in brand? Kom, kom maar, ik ken wel een spuitgast, kom, dan stel ik je aan hem voor, waarop Michel moest lachen en de grapjas in zijn nek pakte, hem twee zoenen gaf, en er vervolgens samen met hem tussenuit kneep. Het gebeurde ook wel dat de cafébaas of een van de barmannen hem na sluitingstijd liet zitten, met zijn kop op een tafeltje, dronken of in slaap gevallen, en dat andere gasten hem dan wakker maakten en hem meevroegen om ergens anders verder te drinken of wat dan ook, om in het donkere Bois de Boulogne te verdwijnen of

bij iemand thuis te belanden. Volgens mij bestaat er in het nachtleven iets van respect – een zekere bewondering zelfs – voor een oudere man die nachten doorhaalt, flirt en drank en drugs gebruikt alsof hij nog altijd twintig is. Waar ze zich bij ieder ander aan hadden geërgerd, waar ze streng of zelfs hardhandig tegen hadden opgetreden, daar kwam hij allemaal mee weg. Als je hem niet kende, zou je misschien denken dat hij bij het groepje uitsmijters hoorde, zo'n kerel die een extra drankje verdiende door elke idioot die onbeschoft deed tegen de barman of tegen degene naast hem aan de bar bij zijn kraag te grijpen en eruit te zetten. Hij was op zijn leeftijd nog steeds een potige kerel die eerder kracht uitstraalde dan aftakeling.

Maar Michel hoorde niet bij het groepje uitsmijters. Hij moest niets van hen hebben. Hij liet zich niet met hen in, en al groetten ze hem met iets wat op respect leek, hij liep tussen hen door zoals Garou-Garou, dat Franse filmpersonage uit de jaren vijftig, door muren heen liep. Hij bezat niet eens een speciale status – machtig, gevreesd of begeerd vlees of iets van dien aard –, zoals ik, waarschijnlijk ingegeven door jaloezie, op den duur ging denken. Alleen, hij was geen rijke kerel, en ook geen tip-

gever van de politie of journalist, hij was een van hen. Ze weten precies van elkaar waar de ander staat en waar hij zich mee bezighoudt, zei hij, toen hij me daar kort nadat we elkaar hadden leren kennen, mee naartoe nam. Jij vindt het sfeertje maar weinig verheffend, of gevaarlijk zelfs, ha, je doet het in je broek, je noemt het *louche*, en hij lachte: *Monsieur ne les trouve pas à la hauteur*, maar dit is mijn wereld. Van iemand die is zoals je zelf bent, heb je niets te vrezen, en je maakt ook geen misbruik van hem, je weet hoe je je tegen hem moet beschermen en in zekere zin bescherm je hem ook: je neukt hem en dat was het dan weer.

En toch was er niemand die naar hem vroeg toen hij niet meer kwam opdagen. Hij was hier altijd en nu komt hij niet meer: met zo'n soort opmerking was de gedachtegang (laten we het zo maar noemen) van die onverschillige lotofagen samen te vatten. Zo op het oog is Vincennes een rustige buitenwijk, waar bemiddelde arbeiders wonen, families die er al drie of vier generaties lang wonen, gepensioneerden die leven van de opbrengst van de tienduizenden uren die ze hebben gewerkt in hun leven; en boven aan de piramide een zogenaamd

gezeten bourgeoisie, waarvan de opgedofte leden – gezette heer met vilthoed en vlinderdas, imposante matrone of *petite vieille recroquevillée*, gekleed in Dior en opgemaakt met Chanel (of andersom) – op overdreven wijze de bakker, groenteboer, kaasboer en bankbedienden groeten. Maar als je de wijk kent zoals ik hem de afgelopen maanden heb leren kennen, ontdek je heel wat onopvallend verborgen schaduwplekken: hopen ellende, opeengepakt op zolders en op binnenplaatsen, waar ooit magazijnen, stallen en werkplaatsen hebben gezeten, die zijn verbouwd tot iets wat woningen moeten voorstellen, waar hele Aziatische of Noord-Afrikaanse families boven op elkaar zitten, berooide gepensioneerden die de grootste moeite hebben om de verwarming te betalen, mensen in de marge, figuren die worden opgeslokt door het duister zonder dat iemand ze mist. Michel: *Paris c'est comme ça, chacun pour soi*. Degenen die hogerop een goed heenkomen zoeken, vormen de uitzondering: degenen die klimmen op de maatschappelijke ladder en naar beter bekendstaande delen van de stad verhuizen, de nieuwbouw in het westen of gerenoveerde appartementen in het centrum. Er zijn er wel een paar, mij hoor je niet zeggen van niet (ik

was er zelf ooit bijna een van), maar de meeste van de figuren die uit het zicht verdwijnen zijn in een vrije val geraakt, ze zijn uit hun huis gezet, zo'n hok zonder ramen of met maar één raam dat uitkijkt op de binnenplaats en met een gedeelde wc op de overloop, ze verdwijnen ergens, naar een ellendige plek in de banlieue of in de gangen van de metro. Michels woning was ook zoiets, met maar één raam op een vochtige binnenplaats en een gedeelde wc op de overloop. Hoewel, dat is een beetje overdreven, zo bedroevend was zijn appartement nu ook weer niet, het klopt dat de wc op de gang zat, maar hij hoefde hem niet te delen, want de trap leidde niet naar nog een andere woning: dat soort van berghok aan de achterkant had erboven alleen nog het dak, 's winters een ijsplaat, 's zomers een grill. Vanuit de achterkant van mijn huis kon ik 's avonds – donkere schim, verblind oog – zijn kamerraam zien. Voordat hij voorgoed in het ziekenhuis verdween (daarvoor was hij al een paar keer opgenomen geweest vanwege een longontsteking), had hij me de sleutel gegeven en de eerste weken dat hij in het ziekenhuis lag, kwam ik weer in die kamer om de planten water te geven, de kleren waarom hij me had gevraagd te pakken en de post te doen: